

Agnieszka Suplicka

ORCID: 0000-0002-7107-0327

DOI: 10.15290/dhmgz.02.2022.21

Główne kierunki pomocy dzieciom i młodzieży w Polsce międzywojennej na przykładzie działalności Stowarzyszenia Rodzina Kolejowa

Main Directions of Helping Children and Youth in Poland in the Interwar Period; based on the Example of the Activity of the Railway Family Association

STRESZCZENIE: Celem artykułu jest próba zaprezentowania problematyki, dotyczącej działalności samopomocowej na rzecz dzieci i młodzieży w Polsce międzywojnami, podejmowanej przez Stowarzyszenie Rodzina Kolejowa. Szczególnie ważnym problemem badawczym okazało się określenie kierunków pomocy udzielanej przez kolejarzy, którym, oprócz pracy zawodowej na kolei, przypisywano również aktywne angażowanie się w działalność społeczną.

Artykuł ma aspekt poznawczo-historyczny i oparty jest na źródłach drukowanych, w tym na statutach, protokołach i sprawozdaniach, artykułach opublikowanych w okresie międzywojennym nawiązujących do badanego zagadnienia oraz na opracowaniach współczesnych. Przeprowadzona analiza źródeł pozwoliła na zaprezentowanie przykładów działań na rzecz dzieci i młodzieży podejmowanych przez Stowarzyszenie w okresie międzywojennym. Ujęto je w główne kierunki pomocy: opiekuńczo-wychowawczej, oświatowo-kulturalnej, socjalno-bytowej i zdrowotno-rekreacyjnej. Stanowią one potwierdzenie, iż pracownicy tej grupy zawodowej pełnili ważną rolę wspierając najmłodszych przedstawicieli społeczeństwa.

SŁOWA KLUCZOWE: pomoc dzieciom i młodzieży, działania samopomocowe, Stowarzyszenie Rodzina Kolejowa, II Rzeczypospolita

ABSTRACT: The aim of the article is an attempt to present the issues concerning self-help activities for children and youth in Poland between the wars undertaken by the Railway Family Association. A particularly important research problem turned out to be the determination of the directions of assistance provided by railwaymen, who, apart from their professional work on the railroad, were also credited with actively engaging in social activities.

The article has a cognitive and historical aspect and is based on printed sources, including statutes and reports, articles published in the interwar period referring to the issue under study, and on contemporary studies. The analysis of the sources made it possible to show examples of activities undertaken by the association for children and youth in the interwar period, which were included in the main areas of assistance: care and education, educational and cultural, social and living, as well as health and recreation. They confirm that employees of this professional group played an important role in supporting the youngest members of society.

KEYWORDS: helping children and youth, self-help activities, association, Railway Family, Second Republic of Poland

Wprowadzenie

Jednym z ważniejszych kierunków po odzyskaniu przez Polskę niepodległości było stworzenie podstaw do odbudowy systemu opieki nad dziećmi i młodzieżą. Niełatwa jednak sytuacja oświatowa, gospodarcza i społeczna ograniczały ich prawidłowy i szybki rozwój. Trudne warunki ekonomiczne przyczyniały się do złej kondycji polskich rodzin również pod względem opiekuńczym i wychowawczym.

W Polsce międzywojennej bieda i głód szerzyły się na każdym rogu. Większość wiejskich dzieci mieszkała w małych, wilgotnych i ciemnych izbach. Na niewielkim metrażu musiało pomieścić się wiele osób, a nawet zwierzęta. Powszechnym problemem był brak butów i ubrań. Wymuszało to konieczność dzielenia się nimi z rodzeństwem i ograniczało możliwość wychodzenia z domu. Poważnym problemem było niedożywienie, a czasami wręcz głodowanie. Dużo wiejskich dzieci umierało w pierwszych latach życia, ponieważ panowała bieda

i brakowało pieniędzy na leczenie¹. Podobnie z fatalnymi warunkami mieszkaniowymi zmagaly się dzieci z rodzin robotniczych. Zamieszkiwały w przeludnionych pomieszczeniach, gdzie na jedną izbę w dzielnicach robotniczych przypadało nawet po 6-8 osób². Zazwyczaj mieszkano w rodzinach trzypokoleniowych, często tylko jedna osoba była żywicielem, pracującym dorywczo³. Problemem były nie tylko ciasne mieszkania, ale często brak własnego miejsca do spania, brak oświetlenia i ogrzewania, przeciążenie pracą i niedożywienie⁴.

Trudności mieszkaniowe i higieniczne niekorzystnie odbijały się na zdrowiu i przyczyniały się do rozprzestrzeniania się przewlekłych oraz zakaźnych chorób u dzieci. Choroby, które wówczas dotykały dzieci, określano mianem schorzeń wieku przedszkolnego i szkolnego, ale też nazywano chorobami społecznymi i zakaźnymi. Wśród tych ostatnich wymienić można płonicę, krztusiec, błonicę a także jaglicę. Wiele z nich chorowało na anemię i odrę, ponad 80% dzieci miało próchnicę zębów. Nieletni chorowali także na różne postacie tyfusu – plamisty, powrotny i brzuszny. Znany był też alkoholizm dziecięcy. Krzywica, niedożywienie, choroby wymagające intensywnego leczenia były wtedy powszechne. Najmocniej odczuwalna wśród dzieci oraz młodzieży była epidemia gruźlicy. Według sprawozdania z 1927 roku zachorowalność na gruźlicę skutkowałą śmiercią od 20%-30% dzieci i młodzieży. Inną poważną chorobą, której epidemia pogrążała ludność II Rzeczypospolitej był dur plamisty, przenoszony przez wszy. Mieszkanie w ciasnych, często jednoizbowych mieszkaniach znacząco wpływało na szybkie rozprzestrzenianie się tych schorzeń⁵.

¹ S. Studencki, *Wygląd zewnętrzny dziecka wiejskiego*, [w:] M. Librachowa (red.), *Dziecko wsi polskiej: próba charakterystyki*, Warszawa 1934, s. 28.

² J. Kобрzyński, *Materiały I Kongresu Mieszkaniowego*, „Opiekun Społeczny” 1938, nr 2, s. 19.

³ A. Samsel, *Rodziny potrzebujące wsparcia w II Rzeczypospolitej – jakość życia, realizacja podstawowych funkcji, opieka społeczna*, „Wychowanie w Rodzinie” 2013, t. 8, nr 1, s. 242.

⁴ J. Szollówna, *Przyczynek do zagadnienia. Wpływ warunków życia dziecka na wykonywanie obowiązku szkolnego*, „Praca Szkolna” 1931, nr 6, s. 161.

⁵ M. Balcerek, *Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1978, s. 196, 217; Ł. Kabzińska, K. Kabziński, *Wybrane aspekty zagrożonego dzieciństwa w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Warmińsko Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne” 2012, nr 4(4), s. 18; A. Felchner, *Rodzina w II Rzeczypospolitej – jej główne zagrożenia ze strony chorób*, „Medycyna Nowożytna” 2019, t. 25, z. 1, s. 112, 114-115.

W ogromie potrzeb państwo zmierzało do poprawy ogólnych warunków życia dzieci oraz organizowania im opieki społecznej, która miała na celu nie tylko zaspokojenie godnych warunków bytu i wyrównywania szans, ale również niesienie pomocy najbardziej potrzebującym.

Kluczową rolę odegrała Rada Główna Opiekuńcza koordynująca akcję pomocową, której obowiązki już w 1920 roku przejęło Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej. Za najważniejszy krok w unormowaniu pomocy społecznej państwa należy uznać zapisy w Konstytucji marcowej, w której podkreślano, że „dzieci bez dostatecznej opieki rodzicielskiej, zaniedbane pod względem wychowawczym – mają prawo do opieki i pomocy państwa”⁶.

Dnia 16 sierpnia 1923 r. rząd uchwalił pierwszą Ustawę o opiece społecznej. Ustawa określała główne zadania państwa, którego celem było „zaspakajanie ze środków publicznych niezbędnych potrzeb życiowych tych osób, którzy trwale lub chwilowo własnymi środkami materialnymi lub własną pracą uczynić tego nie mogą”. Opieką społeczną ze środków publicznych objęto niemowlęta, dzieci i młodzież, a zwłaszcza sieroty, półsieroty, dzieci zaniedbane, opuszczone, przestępne oraz zagrożone przez wpływy otoczenia. Podjęto także walkę z żebractwem, włóczęgostwem, nierządem i alkoholizmem⁷.

W ogromie potrzeb i licznych trudności zaczęły kształtować się w państwie struktury, powstawać organizacje, fundacje, towarzystwa, komitety, poradnie, instytucje i zakłady, które pomagały i pełniły nadzór nad nieletnimi i ich opiekunami. Bardzo ważną rolę w poprawie warunków opieki i warunków życia dzieci odegrały stacje opieki, ośrodki zdrowia, zakłady opiekuńczo-wychowawcze, zakłady opieki całkowitej i częściowej, zamknięte i półotwarte, leczniczo-wychowawcze, m.in.: ogródki jordanowskie, punkty dożywiania, świetlice, kolonie i półkolonie, bursy, internaty, ogniska, ochronki⁸.

⁶ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r.– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1921 nr 44, poz. 267, art. 103.

⁷ Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznej, Dz.U. 1923 nr 92, poz. 726.

⁸ Pisali na ten temat m.in.: E. Bartkowiak, *Ochrona macierzyństwa i opieka nad niemowlętami w II Rzeczypospolitej w świetle wybranych czasopism branżowych*, „Wychowanie w Rodzinie” 2018, t. 18, nr 2; Eadem, *Sierocińce zakonne w Drugiej Rzeczypospolitej. Z badań nad dziejami opieki zastępczej (pozaro-*

Działalność Stowarzyszenia Rodzina Kolejowa

W okresie międzywojennym starano się niwelować braki i zaniedbania, poprawiać położenie najmłodszych członków społeczeństwa we wszystkich obszarach ich życia. Wymagało to jednak nie tylko wyężonych działań, ale także nakładów finansowych. Dlatego też jedną z form wspierania państwa w rozwiązywaniu problemów okazała się działalność społeczna i samopomocowa oparta na organizacyjnych formach zrzeszania się. Dzięki temu obywatele mogli realizować swoje cele społeczne, gospodarcze, polityczne, oświatowe, kulturalne, czy zawodowe angażując się w inicjatywy związków, organizacji, klubów, spółdzielni, czy stowarzyszeń⁹. Szerokie możliwości działania tych

dzinnej) w Polsce, „Wychowanie w Rodzinie” 2011, t. 2; E. Bojanowska, J. Krzyżkowski, *Pomoc społeczna: od opieki do pomocy*, [w:] E. Bojanowska, M. Grewiński, M. Rymsza, G. Uścińska (red.), *Stulecie polskiej pomocy społecznej 1918-2018*, Warszawa 2018; M. Brenk, K. Chaczko, R. Płasek, *100 lat systemu pomocy społecznej w Polsce*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2018, nr 39, s. 151-170; E. Brodacka-Adamowicz, *Opieka nad dzieckiem w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] A. Roguska, M. Danielak-Chomać, B. Kulig (red.), *Rodzinne formy opieki zastępczej. Teoria i praktyka*, Warszawa–Siedlce 2011; P. Grata, *Polityka społeczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2013; K. Jonscher, *Organizacja Opieki nad Matką i Niemowlęciem*, „Opieka nad Dzieckiem: Czasopismo poświęcone ochronie macierzyństwa, opiece nad dziećmi i młodzieżą”, 1926, nr 6-7; Cz. Kępski, *Dziecko sieroce i opieka nad nim w Polsce w okresie międzywojennym*, Lublin 1991; J. Sosnowska, *Opieka nad dzieckiem w Polsce międzywojennej*, Łódź 2021; A. Suplicka, *Inicjatywy Rodziny Kolejowej w zakresie opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym w II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Pedagogiczny” 2021, nr 1, s. 179-192; I. Szczepaniak-Wiecha, *System opieki nad dzieckiem opuszczonym w Polsce (1900–1939) – wybrane aspekty. Rozwój rodzinnych form opieki*, [w:] A. Małek, S. Krystyna, I. Szczepaniak-Wiecha (red.), *Z zagadnień historii pracy socjalnej w Polsce i w świecie*, Kraków 2006; K. Szymczyk, *Opieka społeczna nad dzieckiem w Piotrkowie Trybunalskim w okresie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Kontekst ogólnopolski*, Piotrków Trybunalski 2017; U. Wróblewska, *Stacje Opieki nad Matką i Dzieckiem jako jedna z form działalności Polskiego Komitetu Opieki nad Dzieckiem w II Rzeczypospolitej*, [w:] E.J. Kryńska, A. Suplicka, U. Wróblewska (red.), *Dziecko w historii – w kręgu kultury chrześcijańskiej*, Białystok 2017; U. Wróblewska, *Wychowanie przedszkolne w Drugiej Rzeczypospolitej. Między teorią, praktyką a niedocenionym dziedzictwem pedagogicznym*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici” 2021, nr 1, s. 13-36.

⁹ S. Kantyka, *Stowarzyszenia w ustroju społeczno-politycznym Polski w latach 1918–1939. Studium historyczno-politologiczno-prawne*, Katowice 2013, s. 12

ostatnich stwarzały przepisy prawne. Możliwość zawiązywania stowarzyszenia gwarantowała Konstytucja z 17 marca 1921 r.¹⁰ oraz Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo o stowarzyszeniach z dnia 27 października 1932 r.¹¹, do którego wydano Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 10 grudnia 1932 r. o rejestracji stowarzyszeń¹².

Jednym ze stowarzyszeń działającym w okresie międzywojennym, które podjęło działania samopomocowe było Stowarzyszenie Rodzina Kolejowa. Działalność Stowarzyszenia kierowano przeważnie do własnego środowiska i organizowano najczęściej w większych skupiskach pracowników tej branży. Stowarzyszenie działało na terenie całego kraju od 1934 roku¹³ i zrzeszało większość pracowników kolei, jednej z najliczniejszych grup zawodowych w Polsce¹⁴. W celu pozyskania środków finansowych, które uskuteczniały wielokierunkową aktywność Stowarzyszenia, kolejarze utworzyli własny „Fundusz Rodziny Kolejowej”, na który członkowie dokonywali wpłat w wysokości 1% miesięcznych poborów. Pieniądze na funkcjonowanie Stowarzyszenia pozyskiwano dodatkowo z subwencji Ministerstwa Komunikacji, z ofiar i subsydiów, z dochodów niestałych z instytucji i nieruchomości założonych przez organizację oraz odsetek¹⁵.

W okresie międzywojennym Stowarzyszenie Rodzina Kolejowa było jedną z licznych inicjatywach o charakterze społecznym, w których kolejarze zaznaczyli swoją aktywność. Angażowali się w inicjatywy o zasięgu lokalnym jak i ogólnokrajowym, doraźne i długoterminowe,

¹⁰ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r.– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1921 nr 44, poz. 267, art. 108.

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach, Dz.U. 1932 nr 94, poz. 808.

¹² Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 10 grudnia 1932 r. o rejestracji stowarzyszeń, Dz.U. 1932 nr 116, poz. 963.

¹³ Już na początku lat trzydziestych powstawały odziały regionalne Rodziny Kolejowej. Przykład stanowi „Pomorska Rodzina Kolejowa” zarejestrowana w 1932 roku; *Rodzina Kolejowa*, „Głos Kolejowca” 1934, nr 11, s. 1.

¹⁴ K. Dagnan, *Pracownicze związki zawodowe w Polsce w r. 1921*, „Praca i Opieka Społeczna” 1922, z. 1, s. 55-56; S. Faecher, S. Peters, *20-lecie Komunikacji w Polsce Odrodzonej*, Kraków 1939, s. 221-282; Kolejarze wykazywali aktywność również w innych stowarzyszeniach. Por. A. Suplicka, *Aktywność społeczna stowarzyszeń kolejarzy w Polsce międzywojennej*, „Kultura i Edukacja” 2022, nr 2.

¹⁵ Statut Stowarzyszenia Rodzina Kolejowa, 1934, s. 16.

które często obierały za cel poprawę warunków ich życia oraz zaspokojenia potrzeb indywidualnych i zbiorowych. Odnosiły się one głównie do spraw bytowych i gospodarczych, wychowania, rozwoju oświaty i kultury, pracy twórczej, rozrywki, wypoczynku i zdrowia¹⁶. Potwierdzenie znajdujemy w Statucie Stowarzyszenia z 1934, w którym czytamy, że Stowarzyszenie miało na celu:

- „a) opiekę nad zdrowiem członków i ich najbliższej rodziny,
- b) opiekę wychowawczą nad dzieckiem,
- c) działalność kulturalno-oświatową i wychowywanie fizyczne młodzieży,
- d) udzielanie członkom pomocy ekonomicznej i moralnej”¹⁷.

Już rok później w sprawozdaniu z działalności Zarządu Okręgu Poznańskiego Rodziny Kolejowej dowiadujemy się, że w przypadku najmłodszych główne działania pomocowe obejmowały zakładanie placówek o charakterze edukacyjnym i kulturalnym, pomoc materialną oraz opiekę nad utrzymaniem i poprawą stanu ich zdrowia¹⁸.

Widzimy więc, że oprócz inicjatyw na rzecz członków, czyli osób dorosłych, zadania wyznaczone przez Rodzinę Kolejową obejmowały również inicjatywy pomocowe na rzecz dzieci kolejarzy. Na potrzeby niniejszego artykułu ujęto je w następujące kierunki pomocy: opiekuńczo-wychowawczą, oświatowo-kulturalną, socjalno-bytową, zdrowotno-rekreacyjną.

Inicjatywy podejmowane przez Stowarzyszenie przybierały różnorodne formy i nie da się zaznaczyć „sztywnych” granic pomiędzy tymi obszarami.

Kierunki pomocy

W obszarze pomocy opiekuńczo-wychowawczej należy wymienić przedszkola, zakłady wychowawcze oraz drużyny harcerskie.

Przedszkola prowadzone przez Stowarzyszenie były placówkami prywatnymi. Uczęszczały do nich dzieci od trzech do siedmiu lat.

¹⁶ Z. Narski, *Zarys wiedzy o stowarzyszeniach*, Toruń 1997, s. 9.

¹⁷ Statut Stowarzyszenia Rodzina Kolejowa, 1934, s. 9-10.

¹⁸ Sprawozdanie z działalności Zarządu Okręgu Poznańskiego Rodziny Kolejowej, Toruń 1935, s. 5.

Liczba dzieci w oddziale nie mogła przekraczać 40, przy większej tworzono oddział dodatkowy. Podczas zapisów, które odbywały się na początku roku szkolnego, pierwszeństwo miały dzieci pracowników kolejowych. W przypadku, gdy do placówki zgłosiła się niewystarczająca liczba takich dzieci, dodatkowo rekrutowano dzieci z innych rodzin. Do placówek przyjmowano przede wszystkim dzieci pozbawione odpowiedniej opieki domowej. Od rodziców wymagano jednak dbałości o to, aby dzieci uczęszczające do przedszkola były porządnie umyte, uczesane i czysto ubrane¹⁹.

Opłata za uczęszczanie do przedszkoli dzieci członków Rodziny Kolejowej wraz z dożywianiem wynosiła najczęściej od 1 zł do 8 zł miesięcznie²⁰. Duża liczba dzieci członków słabo sytuowanych finansowo korzystała z daleko idących ulg, a dzieci wyjątkowo biedne oraz sieroty i półsieroty były zwalniane z opłat. Przedszkola zapewniały opiekę, niwelowały braki wychowania domowego, a przede wszystkim wyrównywały szanse dzieci przed podjęciem nauki szkolnej. Przedszkola Stowarzyszenia Rodziny Kolejowej podlegały państwowym władzom szkolnym, a bezpośredni nadzór nad placówkami sprawował Kurator Okręgu Szkolnego właściwy dla siedziby przedszkola²¹.

Podopieczni przebywali w przedszkolu od godz. 8 do 14, możliwe też było pozostawienie dziecka dłużej. W przedszkolach dbano o czystość i porządek pomieszczeń i wszechstronny rozwój podopiecznych. Istotnym elementem w działalności przedszkoli było wydanie raz dziennie posiłków. Opiekę lekarską nad tymi placówkami sprawowali nieodpłatnie lekarze kolejowi, którzy wizytowali je, przeprowadzali okresowe badania, udzielali pomocy w nagłych wypadkach²². Przedszkola zakładano najczęściej w miejscowościach, które były

¹⁹ Instrukcja dla przedszkoli Rodziny Kolejowej, Warszawa 1935, s. 10, 12.

²⁰ Sprawozdanie z działalności za rok 1937, Warszawa 1938, s. 18.

²¹ Instrukcja dla przedszkoli Rodziny Kolejowej, Warszawa 1935, s. 17.

²² Sprawozdanie z działalności za rok 1937, Warszawa 1938, s. 17; Sprawozdanie z działalności Zarządu Okręgu Poznańskiego Rodziny Kolejowej za czas 19 V 1934 r. do 31 XII 1935 r., [b.r.], s. 7; Sprawozdanie z działalności Zarządu Okręgu Poznańskiego Rodziny Kolejowej za czas 19 V 1934 r. do 31 XII 1935 r., [b.r.], s. 7; Rodzina Kolejowa Zarząd Okręgu Warszawskiego. Sprawozdanie z działalności za rok 1937, Warszawa 1938, s. 18.

większym skupiskiem zamieszkałym przez kolejarzy oraz tam, gdzie zebrala się dostatecznie duża grupa dzieci w wieku przedszkolnym.

W 1930 roku powstało w Chełmie przedszkole koedukacyjne Rodziny Kolejowej, działające przy ul. Bohdanowicza 2. Zajęcia w placówce prowadzone były przez sześć dni w tygodniu w godzinach od 9.00 do 14.00. Środki finansowe na działalność ochronki pochodziły ze składek członkowskich. Zakładem kierowała Stanisława Bogdańska²³.

Stowarzyszenie było również założycielem trzech zakładów wychowawczych. Należały do nich: Zakład Wychowawczy Rodziny Kolejowej w Aleksandrowie Kujawskim, Zakład Wychowawczy Rodziny Kolejowej w Maczkach oraz Zakład Wychowawczy w Przemyślu. Wszystkie były przeznaczone dla sierot po zmarłych kolejarzach. Ośrodek w Aleksandrowie Kujawskim przeznaczony był dla 50 dziewcząt, z kolei w dwóch pozostałych mogli przebywać chłopcy.

Fot. 1. Podopieczni Zakładu Wychowawczego Rodziny Kolejowej w Maczkach (wrzesień 1938 rok)

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, Sygnatura: 1-G-905.

²³ P. Kiernikowski, *Miasto Chełm w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Chełm 2007, s. 174-175.

Pod opieką Rodziny Kolejowej w okręgu pomorskim w Toruniu znajdowało się w 1938 roku 21 drużyn harcerskich, w tym 17 męskich liczących 825 harcerzy, 4 drużyny żeńskie liczące 113 harcerek i 8 gromad zuchów. Każda drużyna posiadała bibliotekę²⁴.

Poczuwając się do obowiązku wzajemnej pomocy kolejarze wychodzili naprzeciw licznym potrzebom. Włączali się w inicjatywy niosące pomoc oświatowo-kulturalną, organizując różne formy spędzania czasu wolnego. Obejmowały one zakładanie świetlic, bibliotek, ognisk oraz klubów. Kolejarze urządzali zabawy karnawałowe i choinkowe, wystawy, koncerty i odczyty. Z inicjatywy pracowników kolejowych powoływano koła amatorskie, muzyczne, kluby sportowe, czy też specjalne ogniska wyposażone we własną bibliotekę i czytelnię.

W dniu 6 stycznia 1939 roku zarząd koła Rodziny Kolejowej [dalej: RK] w Karsznicach zorganizował dzieciom członów koła w wieku do 14 roku życia gwiazdkową zabawę choinkową. Atrakcją spotkania było wspólne zdjęcie oraz rozdawanie słodyczy.

Staraniem koła RK w Kościerzynie otworzono 25 października 1938 roku świetlicę dla dzieci kolejarzy, które dojeżdżają do szkół w gmachu kolejowym przy ul. Dworcowej. Przeznaczono na nią dwa pokoje, w których młodzież mogła poczekać na odjazd pociągu po zajęciach szkolnych do domu. W świetlicy, która była czynna od godziny 12.30 dzieci otrzymywały codziennie szklankę ciepłego mleka i dwie bułeczki. „Pokoje wyposażono w stoliki, taboretki, obrazy, kałamarze i inny sprzęt niezbędny do odrabiania zadań szkolnych. Nie brak tam również [było – A.S] radia oraz gier towarzyskich”²⁵.

Dnia 30 października 1938 roku w Gdańsku odbyła się ogólnopolska wystawa, na której zaprezentowano ponad 4 tys. eksponatów. Wśród nich znalazły się prace dzieci uczęszczających do ochronek i przedszkoli RK oraz prace członków drużyn harcerskich pozostających pod opieką RK. Wystawa wzbudziła bardzo duże zainteresowanie nie tylko wśród kolejarzy, ale również wśród miejscowej społeczności²⁶.

Z kolei pomoc socjalno-bytowa obejmowała wsparcie materialne dzieciom i sierotom po pracownikach, w tym udzielanie zapomóg

²⁴ Rodzina Kolejowa. Sprawozdanie z działalności za rok 1938, s. 29, 35.

²⁵ Rodzina Kolejowa. Gazeta ścienna Stowarzyszenia Rodzina Kolejowa, rok III, nr 25.

²⁶ Ibidem.

matkom samotnie wychowującym dzieci, zakładanie funduszy zapomogowych, udzielanie porad prawnych, a także organizowanie zbiórek.

Udzielanie zapomóg wdowom i sierotom po pracownikach kolejowych podjął w 1933 roku Zarząd Główny „Pomorskiej Rodziny Kolejowej”. Dodatkowo wydzielił środki na specjalne kredyty na zapomogi lecznicze. Zapomóg udzielano pracownikom w trudnych warunkach materialnych, którzy nie mogli uzyskać pomocy od państwa. Ponadto udzielał zapomóg na leczenie dzieci oraz opłacał koszty pobytu w sanatoriach. W 1933 roku rozpatrzono 450 podań o zapomogi, z czego uwzględniono 295 na łączną kwotę 7573 zł. Wsparcie finansowe otrzymywały dzieci w formie stypendiów. Wspomniany Zarząd w 1933 roku udzieli 6 takich stypendiów 6 sierotom po pracownikach kolejowych na łączną kwotę 1350 zł²⁷.

Z funduszu stypendialnego Zarząd Okręgu w Toruniu w 1938 roku udzielił 28 stypendiów zwrotnych słuchaczom wyższych uczelni i uczniom średnich szkół zawodowych na sumę 5157 zł. Dodatkowo udzieli 75 ustnych oraz 64 pisemnych porad z zakresu prawa cywilnego i administracyjnego²⁸. Dodatkowym wsparciem finansowym w przypadku śmierci rodzica należącego do Stowarzyszenia było otrzymanie świadczenia pieniężnego z funduszu odpraw pośmiertnych²⁹.

Do licznych przedsięwzięć należy dopisać zbiórki pieniędzy, które przeprowadzono na rzecz dzieci. Na przykład w okresie od 3 do 8 grudnia 1938 roku zorganizowano w miastach w całym kraju zbiórkę pieniędzy. Celem zbiórki było urządzenie gwiazdki dla biednych dzieci oraz zakup im ciepłej odzieży³⁰.

Do form pomocy zdrowotno-rekreacyjnej udzielanej przez Stowarzyszenie warto wpisać akcje z zakresu ochrony zdrowia i jego polepszenia. Należały do nich organizowane kolonie, półkolonie, obozy, akcje dożywiania i rozdawnicze, zakładane stołówki, przechodnie i sanatoria.

²⁷ Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego „Pomorskiej Rodziny Kolejowej” za rok 1933, Toruń 1934, s. 4, 9-10.

²⁸ Rodzina Kolejowa. Sprawozdanie z działalności za rok 1938, s. 17.

²⁹ Ibidem, s. 19.

³⁰ Rodzina Kolejowa. Gazeta ścienna Stowarzyszenia Rodzina Kolejowa, rok III, nr 25.

W październiku 1938 roku w Gdyni przy ul. Okrężnej otwarto nowoczesną stołówkę RK³¹. Podobne powstawały w innych miejscowościach.

Fot 2. Stołówka Rodziny Kolejowej w Radomiu

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, Sygnatura: 1-G-901.

Gdy kończył się rok szkolny i akcja dożywiania ustawała, jej miejsce zajmowała akcja letnia, która stanowiła kolejną formę opieki doraźnej. Inną formą poprawy kondycji zdrowotnej najmłodszych były również kolonie i półkolonie letnie, na których systematycznie i racjonalnie odżywiano małych wczasowiczów. Zatem najuboższe dzieci, korzystające w roku szkolnym z akcji dożywiania – latem Stowarzyszenie wysyłało na kolonie i półkolonie.

W 1933 roku Koło I Rodziny Kolejowej w Chełmie zorganizowało sześciotygodniowe półkolonie letnie. Pieniądze na wypoczynek pochodziły m.in. z Zarządu Okręgowego RK. W 1936 roku zarząd Rodziny Kolejowej przygotował dla ubogich dzieci obóz letni w Rabce, Wielkiej Wsi, na Helu i w Bełżcu. Przed wyjazdem uczestników badał lekarz. Dzieci zostały także zaszczepione przeciw błonicy, płonicy i durowi

³¹ Ibidem.

brzusznemu. Kolonie prowadzone były w dwóch turach: od 26 czerwca do 24 lipca i od 26 lipca do 23 sierpnia. Łącznie z nich skorzystało 111 dzieci. Ponadto prowadzono samopomoc koleżeńską³².

W 1935 roku z Okręgu Warszawskiego RK wysłano na kolonie 574 dzieci, w 1936 roku 524, a w 1937 roku 487 dzieci. Najczęściej spędzały wakacje w Aleksandrowie³³. W trakcie kolonii dożywiano dzieci. Pomorska Rodzina Kolejowa zorganizowała np. podczas kolonii letnich w Wielkiej Wsi na Półwyspie Helskim dożywianie dzieci, które odbywało się 4 razy dziennie. Pobyt miesięczny na kolonii zmienił stan fizyczny dzieci nie do poznania. Niektóre z nich w czasie turnusu przybrały na wadze nawet do 4,5 kg³⁴.

Szczególne miejsce w trosce o stan i poprawę zdrowia dzieci kolejarzy zajęła również działalność zakładów leczniczych w Aleksandrowie Kujawskim i Rabce.

Zakład Leczniczy w Aleksandrowie Kujawskim powstał w 1934 roku po przekazaniu budynków Komitetu Organizacyjnego Towarzystwa Kolonii Letnich Pracowników Warszawskiej Dyrekcji PKP na rzecz Rodziny Kolejowej³⁵. W okresie od 28 grudnia 1934 do 14 stycznia 1935 roku Rodzina Kolejowa po raz pierwszy zorganizowała tu zimowe kolonie lecznicze dla dzieci w wieku 9-15 lat. Członkowie Stowarzyszenia za pobyt dziecka płacili 17 zł, a pozostali 36 zł³⁶. Ośrodek dysponował pokojami dwu-, trzy- i czteroosobowymi wyposażonymi w centralne ogrzewanie, nowoczesną instalację wodno-kanalizacyjną, zapewniającą w każdym pokoju zimną i ciepłą wodę. Obok budynku znajdował się park, kort tenisowy, boiska do piłki siatkowej

³² Frankiewicz, *Sprawozdanie z półkolonii letniej Rodziny Kolejowej Koła I-go w Chełmie*, „Kronika Nadbużańska” 1933, R. 4, nr 35 (161), s. 6; *Rodzina Kolejowa w Chełmie*, „Kronika Nadbużańska” 1936, R. 4, nr 33 (159), s. 3.

³³ Protokół Zwyczajnego Walnego Zgromadzenia Warszawskiego Okręgu Stowarzyszenia Rodziny Kolejowej odbytego w dniu 14 czerwca 1938 roku, s. 6.

³⁴ Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego „Pomorskiej Rodziny Kolejowej” za rok 1933, Toruń 1934, s. 8.

³⁵ Już wcześniej organizowało w nim kolonie. W 1923 roku przyjęto – 374, w 1924 – 281, w 1925 – 371, w 1926 – 658, w 1927 – 887 i w kolejnych latach około 700 dziewcząt i chłopców. *Towarzystwo Kolonii Letnich Pracowników Warszawskiej Dyrekcji Kolei Państwowych*, „Lekarz Kolejowy” 1928, nr 1, s. 51-52; *Z Towarzystwa Kolonii Letnich*, „Kolejarz” 1931, nr 11, s. 8.

³⁶ *Kolonie zimowe w Aleksandrowie Kujawskim*, „Kolejarz-Związkowiec” 1934, nr 33, s. 250.

i piłki nożnej oraz ogródek jordanowski. Na wyposażeniu zakładu były m.in.: lampa kadmowa, diatermia, wanny czterokomorowe, szafki ciepłe, soluksy, lampy kwarcowe oraz urządzenia do leczenia systemem hydropatycznym³⁷. Oprócz fizjoterapii stosowano leczenie „fizykalne”, racjonalne odżywianie i lecznicze wodą³⁸. Atrakcją aleksandrowskiej placówki były kąpiele solankowe i kwasowęglowe³⁹.

Ośrodkiem o charakterze leczniczym adresowanym do dzieci był Zakład Leczniczo-Wychowawczy Rodziny Kolejowej w Rabce. Początkowo funkcjonował w przejętym od Komitetu Humanitarnego Kolejowców Okręgu DOKP w Krakowie pensjonacie „Lotos” zlokalizowanym przy ul. Kościuszki 18. Był to dwupiętrowy murowany budynek, z zamieszkiwanym poddaszem, w którym w jednym czasie w 20 pokojach mogło mieszkać około 60 dzieci obojga płci w wieku 5-15 lat⁴⁰. W 1936 roku kolejarze wykupili pensjonat wraz z przylegającym do niego obszernym placem, na którym rozpoczęli budowę nowego ośrodka leczniczo-wychowawczego dla dzieci. Placówka cieszyła się renomą w kraju i za granicą. Zbiórkę pieniędzy na wybudowanie ośrodka przeprowadzili członkowie Rodziny Kolejowej, a specjalną subwencją wspomógł przedsięwzięcie minister komunikacji. Zespół budynków na 160 osób został poświęcony 28 sierpnia 1937 roku. Przed oficjalnym oddaniem do użytku już w czerwcu przyjechało do niego 280 dzieci na pierwszy turnus kolonijny, a do lipca było leczonych 816 dzieci⁴¹. W 1938 roku protektorat nad zakładem objęła Aleksandra Piłsudska. Zakład przyjmował dzieci

w okresie rekonwalescencji, niedokrwiste, żółzowate, ze zmianami w gruczołach, z powiększeniem migdałów, z nieżytami dróg oddechowych, po przebytych gościcu, krzywicy, z objawami skazy wysiękowej, z wygojonymi zmianami swoistymi w stawach. Nie przyjmowano dzieci z objawami

³⁷ E. Zboromirski, *Zakład Leczniczy Rodziny Kolejowej w Aleksandrowie Kujawskim jako ośrodek leczenia fizykalnego*, „Lekarz Kolejowy” 1938, nr 4, s. 283.

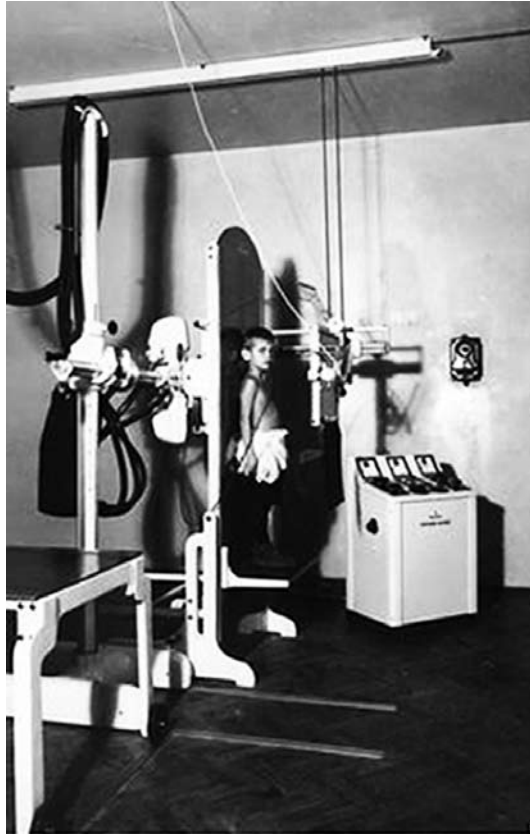
³⁸ *Domy wypoczynkowe i zakłady lecznicze Rodziny Kolejowej*, Warszawa 1938, s. 7.

³⁹ *Gazeta ścienna Stowarzyszenia Rodzina Kolejowa* 1937, nr 1.

⁴⁰ F. Nowiński, *U dzieci kolejarzy. Motorówką na kolonie dzieci kolejarzy w Małopolsce zachodniej*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 1933, nr 178, s. 7.

⁴¹ J. Zielenkiewicz, *Sprawozdanie z działalności kolonii leczniczej Rodziny Kolejowej w Rabce Zdroju za okres 1.06.–30.07.1937 roku*, „Lekarz Kolejowy” 1937, nr 4, s. 265.

otwartej gruźlicy płuc, z chorobami zakaźnymi, kalek i umysłowo upośledzonych⁴².

Fot. 3. Zakład Lecznico-Wychowawczy Rodziny Kolejowej w Rabce

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji, Sygnatura: 1-C-546-4.

Ten bardzo nowoczesny i znakomicie wyposażony Zakład posiadał doskonale wykwalifikowany personel, w skład którego wchodziło dwóch lekarzy, pielęgniarki, wychowawczynie i służba porządkowa oraz odpowiednio urządzone gabinety: lekarskie, lekarsko-zabiegowy, pielęgniarski, dentystyczny, fizykoterapii, chemiczno-bakteriologiczny, Roentgena do prześwietleń i solarium, pokoje izolacyjne, łazienki

⁴² Zakład leczniczo-wychowawczy dla dzieci w Rabce, „Kolejarz” 1937, nr 23, s. 2.

do kąpeli mineralnych i higienicznych, a nawet własną centralę telefoniczną i rurociąg z solanką. Na wyższych piętrach urządzono tarasy do leżakowania zarówno w okresie letnim, jak i zimowym. Dzieci miały do dyspozycji czteroosobowe pokoje, jadalnię, salę rekreacyjną, trzy boiska, leżalnie, kaplicę, w której w niedziele i święta odprawiane były nabożeństwa. Czas pobytu kuracjusza trwał od jednego do dwóch miesięcy. Do ośrodka kierował lekarz kolejowy lub powiatowy. Jeśli dziecko zostało skierowane na leczenie przez Wydział Sanitarny Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych to jednodniowa opłata pobytu wynosząca 5 zł była zmniejszona do 75 gr dziennie⁴³.

Na uwagę zasługuje również połączenie pobytu leczniczego z potrzebą kontynuowania edukacji dzieci. Dlatego też dla najmłodszych przygotowano przedszkole, w którym zatrudniono przedszkolankę. Ponadto w zakładzie została zorganizowana 7 klasowa szkoła powszechna, w której w razie potrzeby organizowane też były komplety gimnazjalne. Szkoła dysponowała czterema salami, w których był epidiaskop, salą rekreacyjno-sportową, kinem dźwiękowym i biblioteką.

Ciekawą formą organizowania przez członków Stowarzyszenia czasu wolnego były wycieczki. Na przykład w okręgu warszawskim Rodzina Kolejowa zorganizowała w 1935 roku wycieczki dla 75 dzieci, rok później dla 49 dzieci, a w 1937 dla 44 dzieci. Średni koszt wyjazdu jednego dziecka wyniósł około 33 zł⁴⁴. Spadek liczby dzieci biorących udział w wyjazdach spowodowany był rosnącymi cenami.

Podsumowanie

Poczuwając się do obowiązku wzajemnej pomocy, kolejarze wychodzili naprzeciw licznym potrzebom. W sposób dobrowolny włączali się w inicjatywy zapewniając dzieciom wsparcie w obszarze opiekuńczo-wychowawczym, oświatowo-kulturalnym, socjalno-bytowym i zdrowotno-rekreacyjnym.

Stowarzyszenie podejmowało rozliczne działania w kierunku wszechstronnej opieki i wychowania dzieci w środowisku ich zamiesz-

⁴³ Zakład dla dzieci kolejowych w Rabce i ogólne uwagi co do zakładów wypoczynku dla kolejarzy, „Kolejarz” 1938, nr 19, s. 1.

⁴⁴ Protokół Zwyczajnego Walnego Zgromadzenia Warszawskiego Okręgu Stowarzyszenia Rodziny Kolejowej odbytego w dniu 14 czerwca 1938 roku, s. 5.

kania, wspierając tym samym pracujących rodziców. Do inicjatyw należało objęcie opieką i wychowaniem dzieci w wieku przedszkolnym najbiedniejszych i potrzebujących kolejarzy, w tym przede wszystkim pracujących matek. Z inicjatywy pracowników kolejowych udzielano dzieciom opieki w specjalnie zakładanych placówkach wychowawczych. Duży wkład wniosły prace Stowarzyszenia we wdrażanie poprawy warunków bytowych i zdrowotnych dzieci. Stowarzyszenie dbało nie tylko o ochronę zdrowia dzieci, ich leczenie, a także o profilaktykę w wymiarze przeciwdziałania chorobom. W tym kierunku praktykowano działania uwzględniające rekreację. Oprócz akcji rozdawniczych, organizowano również akcje kolonii zdrowotnych i wypoczynkowych. Kolonie i półkolonie dawały dzieciom nie tylko możliwość spędzenia beztroskich dni poza domem rodzinnym, ale także poprawienie warunków bytowych, w tym higienicznych i zdrowotnych. Główną ideą organizowania takich akcji było przede wszystkim szeroko pojęte zdrowie. Taki wypoczynek pomagał dzieciom odzyskać siły, był niezastąpionym i najskuteczniejszym środkiem opieki zapobiegawczej, pomagał powrócić do zdrowia, a także wzmacniał odporność dziecka. Świeże powietrze, słońce i doborowa opieka sprawiały, że dziecko czuło się znacznie lepiej. Kolejarze niesli pomoc materialną i finansową dla najbardziej potrzebujących kolegów, ich rodzin i dzieci. Dbali o poprawę bytu i jakości życia. Wszystkie przedsięwzięcia na rzecz najmłodszych wynikały z troski o dobro dziecka i były czynione z myślą o jego przyszłość.

Niewątpliwie zakres prowadzonej przez Stowarzyszenie działalności na rzecz dzieci i młodzieży należy uznać jako imponujący i godny uznania, szczególnie, że czasy, w których była podejmowana nie należały do łatwych. Warto zatem podjąć dalsze szeroko zakrojone i pogłębione badania oraz analizy w zakresie działalności samopomocowej Stowarzyszenia Rodzina Kolejowa.